
УДК 343.93

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА,

*доктор юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ*

МОДА ТА ЇЇ РОЛЬ У СВІТІ, ЩО ЗМІНИВСЯ

У найширшому значенні модою прийнято називати існуюче в певний період і загально визнане на даному етапі ставлення до зовнішніх форм культури: стилю життя, звичаїв і поведінки, речей тощо. Це постійне і з позицій розуму недостатньо зрозуміле прагнення до зміни

всіх форм прояву цієї культури. Існування моди засноване на нерівності усвідомлення творця і споживача модних речей – останнє повинно бути повністю контрольовано першим. Але тоді мимоволі виникає підозра, що подібний контроль не обмежується економічною сферою, але виходить в культурну, соціальну і навіть політичну сфери, викликаючи ефекти масових масштабів.

По ходу наших кримінологічних споглядань сучасного суспільства ми були переконані, що мода є фактором, що сприяє консолідації цінностей лібералізму. Але що відбувається на наших очах прямо зараз? Все гучніше заявляє про себе дискурс расизму і ксенофобії; на політичній арені міцно утвердилися радикальні націоналістичні гасла; палають домівки ромів, будують заслони від китайців, оскверняють єврейські кладовища. Чи означає це, що позитивна оцінка моди повинна бути переглянута?

Тут необхідно врахувати принаймні одну обставину. Хоча і очевидно, що транзитивні до демократії суспільства не застраховані від расизму та ксенофобії, проте не можна не визнати, що на сьогоднішній день нам не вдалося обмежити криваве насильство на наших вулицях, екстремізм політичних угруповань, позбавлених як легітимної і відповідальної ідеологічної програми, так і підтримки населення, громадської думки і преси. У цьому істотна відмінність сьогоднішньої ситуації від тієї, що була сто років тому.

Згадаймо, що на початку минулого століття демократичні суспільства, крім загального уявлення про демократію, не мали жодної позитивної програми; нині ж не існує політичних партій, які відкрито проголошують своєю метою зміну демократичного ладу і закликають до політичного насильства. Без сумніву, громадяни демократичних суспільств ставляться до своїх цивільних обов'язків зі значною мірою пасивності, апатії і байдужості, але це не завадило їм вийти на масові демонстрації проти узурпації влади. Без сумніву, нам ще довго доведеться уживатися з крайніми правими угрупованнями, але все вказує на те, що зростання їх впливу зупинилось, вони залишаються однією з маргінальних форм протесту, нездатною зруйнувати демократичні інститути. Ні в якому разі не система моди розхитує ліберальні устої, швидше за все цьому сприяє укорінений в цих режимах внутрішній розкол, коли частина членів суспільства виключається з його порядку, коли майбутнє їх лякає, коли просування по соціальних сходах виявляється для них закритим, коли їх долею виявляються бідність і позбавлення.

Наша поверхнева епоха не може захистити від проявів расизму і ксенофобії, але принаймні вона здатна уберегти нас від спокус авторитаризму і тоталітаризму, від громадянської війни і політичного насильства. Реальну небезпеку слід вбачати не у відродженні фашизму, а в «дуалізації» демократії, наростанні розриву між багатими і бідними, престижними кварталами і гетто, між тими, хто має роботу, і безробітними, між добропорядними членами суспільства і маргіналами, між елітарною освітою і школами, що зачиняють, і університетами, що реорганізують, між дорогими клініками і системою медичного страхування, що так і не запрацювала. Очевидно, що мода не досягла успіху в подоланні соціальної прірви в демократичних суспільствах; вона не зупинила зростання злиднів, безробіття, соціальної нерівності та злочинності.

Однак не варто звинувачувати у всіх бідах світ моди. З подібними проблемами стикаються сьогодні всі розвинені країни (світова конкуренція, зниження зайнятості, маргіналізація деяких соціальних груп, наркоманія), і це попри те, що розвиток всіх цих країн йшов різними шляхами, вони здійснювали різну політику в галузі соціального страхування, освіти, охорони здоров'я, промисловості або міського облаштування.

Мода значною мірою незалежна від соціальної політики, від механізмів суспільного вибору і прийняття суспільних рішень. Очевидно, що рішення, здатні визначити наше майбутнє, не підпадуть під закони моди, але справедливо і те, що жодне принципове рішення нині не може бути прийнято без урахування цих закономірностей. Не варто обманюватися: вихід за межі системи ефемерного і спокуси не тільки неможливий, але і немислимий. Але з цього випливає, що ми повинні підпорядкувати цю систему добрій волі людей і урядів. Мода не передбачає ні фаталізму, ні суворого детермінізму, просто вона повинна бути перебудована і узгоджена відповідно до нашої системи цінностей. Що б не ставила нам ця «система», у нас завжди залишиться запас незалежності і творчої свободи. Споживча мода знаменує не «кінець історії», а постійний винахід заново як демократії, так і ринкових відносин; мода закликає до відповідальності громадянина за творення майбутнього, ключів від якого ні у кого з нас немає. Нерозсудливості моди не тільки волають, але і вказують шлях до вчинків, продиктованим освіченим розумом.

Хоча наше повсякденне життя підпорядковане законам мінливості, спокуси і уяви, знову актуальними виявилися моральні проблеми: наша епоха визначається біоетикою, транс гуманізацією побуття, акціями гуманітарної допомоги, екологією, діловою та журналістською етикою, феміністичними дебатами про сексуальні домагання, аборти, політично коректною мовою, бездумними пропагандистськими кампаніями проти паління. Інакше кажучи, в соціальний дискурс сучасних демократій повертається етична тематика. Але і тут ми не повинні забувати, що це відродження етики аж ніяк не позбавлено впливу моди; прикладом тому можуть бути благодійні шоу – цей синтез моралі і розваги, благих намірів і поп-зірок, проявів щедрості і децибел. Їх заслуга в тому, що вони запустили в обіг безболісну, необов'язкову і ситуативну етику, адекватну новій індивідуалістичній культурі і не обтяжену більше заповідями служіння, ревності та жертвовності. Що ж стосується акцій гуманітарної допомоги, то очевидно, наскільки були вони покликані до життя об'єктивною необхідністю, їх головне призначення бути засобом політичної пропаганди, що зміцнює авторитет влади в очах народу.

Ті ж закономірності здебільшого визначають і сучасну ділову етику, мета якої – удосконалювати функціонування підприємств («ефективна етика») за допомогою менеджменту і маркетингу цінностей – етичних норм, спонсорства, принципу рівної відповідальності, інституційної взаємодії. У суспільстві моди етика стає засобом, вона стає способом комунікації для зовнішнього і внутрішнього користування, вона перетворилася у знаряддя маніпулювання гучними іменами та людськими істотами. Цілком передбачуваним є неприйняття подібного розвитку, як і викриття його маніпулятивних і деморалізуючих наслідків.

І тим не менше розвиток цей свідчить, що мода здатна знову заговорити про примат моральних цінностей. Легковажний світ споживчих товарів і медіа аж ніяк не тототжні цинізму і запереченню цінностей. Нехай сучасне суспільство і схильне до нестримного індивідуалізму, проте воно схильне і до праведного гніву, а отже, і до обмеження крайностей індивідуальної свободи. Проявляючи турботу про майбутні покоління і національні меншини, це суспільство стурбоване і свавіллям волюнтаризму. Радикальний індивідуалізм (з його принципом «кожен сам за себе») повинен змінитись на відповідальний індивідуалізм, готовий до взаємодопомоги та поваги етичних цінностей.

Однак поряд з етичними закликами до прийняття реальних, демократичних і прагматичних рішень заявляють про себе і моралістичні, навіть фундаменталістські умонастрої (рух «pro-life», лобювання законів проти порнографії, пропаганди гомосексуалізму тощо). Висновок з цього лише один: світ моди втягується в «етичні війни».

Перерахування парадоксів моди можна множити до безкінечності. З одного боку, мода підірвала престиж праці на користь дозвілля, приватного життя і грошей; з іншого ж – вона заохочує людей до самореалізації в діловій та професійній діяльності. На думку одних, мода веде до наркоманії та розпаду особистості, інші ж вважають, що вона сприяє естетичній та гігієнічній фетишизації тіла. З одного боку, розквітають корупція, «відмивання» грошей і шахрайство, з іншого – громадська думка все більше схиляється до моралізму.

Куди б ми не поглянули, індивідуалізм суспільства моди спричиняє дві тенденції, що суперечать одна одній: більше самоконтролю, більше мобільності, більше інтеграції для більшості; більше маргіналізації, більше правопорушень, більше безвідповідального нехтування законами – для тих, хто не належить до цієї більшості. У цьому – виклик XXI століття. Демократії перемогли тоталітаризм, сьогодні їх чекає боротьба за демократичний процес, за якість життя, за особисту і колективну відповідальність.

Одержано 19.02.2020